

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.
Ústav české literatury a komparatistiky FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
e-mail: Josef.Vojvodik@ff.cuni.cz

Oponentský posudek na diplomovou práci Bc. Mojmíra Dostála

„Zavřeny slunci otvírají se slavnému mlčení hvězd“: Pokus o analýsu motivu uzavřenosti, jím generovaných témat a jejich konsekvencí v literatuře a „literaturách“ přelomu století

Předmětem své přímo ukázkově komparativní diplomové práce učinil Mojmír Dostál fenomén „uzavřenosti“ v literatuře, přesněji v literaturách (francouzské, ruské, polské, italské, německé i anglické) přelomu 19. a 20. století. Uzavřenost chápe v několikerém významu: jako uzavřenost v prostoru (také v prostoru literatury), v čase, jako mentální, introspektivní i jazykovou uzavřenost atd., což je rozvedeno v prologu, aluzivně wittgensteinovsky rozděleném do čtyřiatřiceti paragrafů, jejichž výroky se vztahují, stručně řečeno, k otázkám literární produkce a recepce.

Od novoplatonismu Plótínových *Ennead*, kde Mojmíra Dostála zajímá otázka vnímání jako specifického duševního výkonu, postupuje svižně a elegantně k literatuře v titulu avizovaného období. Otázky, na něž se Mojmír Dostál soustředí a na něž se snaží dát odpověď, se týkají zejména procesu sebezpytování, sebehledání a fiktivní sebekonstituce „Já“ v estetickém aktu, v čemž možno spatřovat počátek a hlavní téma umělecké moderny a modernity vůbec, od romantických experimentů po roce 1800 až hluboko do 20. století. Estetické „osvobození“ subjektu se však neobešlo bez krizí „moderního Já“, provázených na jedné straně vědomím rozpolcenosti, „rozervanectví“, „propastnosti“ subjektu a různými psychickými anomáliemi, na druhé straně ovšem – a tento aspekt zajímá Mojmíra Dostála především – bylo jednou z cest experimentálního sebeutváření v médiu literatury. Modelovým příkladem může být fragment Novalisova experimentálního románu *Učedníci saiští*, kde se projekt vlastní identity uskutečňuje výhradně v procesu psaní jako událost psaní a jako sebekonstrukce prostřednictvím jazyka.

S tím souvisí další silný estetický efekt moderny: fikcionalizace reálné existence, jak Mojmír Dostál pěkně ukazuje na Richepinových a Papiniho textech, především jako reakce na (ať domnělé nebo skutečné) mizení substance moderní existence. Okolnost, že novokantovec Hans Vaihinger napsal své hlavní dílo, teorii vědomé fikcionalizace a „fingujícího vědomí“, *Die Philosophie des Als-Ob (Filozofie Jako-by)*, na konci 70. let 19. století (tiskem až v roce 1911), tedy paralelně s razantním vývojem modernizace v umění, vědě i technice, není náhodná. Právě v éře vrcholícího realismu sedmdesátých let, který ovšem výrazně domestikoval také fantastiku, horror apod., kladl Vaihinger

důraz na vědomé zdání a na užitečnost nebo přímo nezbytnost fikcí v umění, náboženství i vědě.

Mojmír Dostál si je dobře vědom, jaký význam měla a jak důležitou roli hrála tradice „uzavřenosti“, přesněji dualismus nitra a vnějšku, ve středověké mystice, odkud se v poněkud transformované podobě znovu objevovala v kulturních a uměleckých epochách, které někteří badatelé nazývají „sekundárními“, „manýristickými“ „antiklasickými“ apod. Františkánský mystik David Augsburský sepsal ve třináctém století traktát *O vnějším a vnitřním člověku* (*De exterioris et interioris hominis compositione*), kde uvažuje o vnitřní smyslové zkušenosti způsobem, na který navázal Ignác z Loyoly ve svých *Duchovních cvičeních*. Nejen, že mystika raného baroka si zde obloukem přes renesanci (přesněji ignorováním renesance) podávala ruku se středověkou mystikou, ale odsud také později vedla přímá cesta – jak ostatně Mojmír Dostál ve své práci ukazuje – k moderně přelomu století a dále k surrealismu a možná až k postmoderně. Společným prvkem je estetický senzualismus, charakterizující onu *niternost*, uzavřenost do nitra, senzualismus nezávislý na empirické realitě. Jean de Esseintes, hrdina Huysmansova románu *À rebours*, jemuž Mojmír Dostál věnuje náležitou pozornost, je velkým znalcem a čtenářem středověkých mystiků, jako jím byl Huysmans sám, který se v *À rebours* k Ignáci z Loyoly – a této tradici niternosti – explicitně vztahuje. Pozoruhodné je, že sv. Ignác užívá v *Duchovních cvičeních* slovo „imaginace“ zpravidla tam, kde mluví o utváření prostoru a o vizuální zkušenosti.

Švýcar Niklaus Largier, vydavatel a komentátor traktátů Mistra Eckharta, ukazuje ve své interpretaci vztahu mezi estetickou smyslností a askézí, že dekadentního estéta i středověkého kajícíka v mnišské kutně spojuje vymknutost všemu všednímu, běžnému a obvyklému ve jménu obdivu artificiálnosti a radikální stylizace, jejímž cílem je intenzivní zkušenost božského, dokonalá smyslová zkušenost mimo přírodu a přirozenost. Largierova teze zní: „zrada na přírodě“ ve prospěch „pokušení“ mohutnou obrazotvorností. Obrazy ráje a pekla se zde stýkají na společném základě stejně tak, jako božská nádhera a démonická smyslnost. Oba – dekadentní estét i asketický kajícík – volí extrémně stylizované prostory svých praktik a zkušeností. Přísně strohá mnišská cela a ztemnělý přepychový budoár dekadentního sběratele umění mají tytéž základy: obojí představuje maximálně stylizovaný prostor uměle indukovaného vzrušení s cílem ať již *unio mystica* nebo mimořádného uměleckého prožitku. Záhubě zasvěcené lidské tělo musí být zachráněno, to znamená proměněno v dokonalý umělecký artefakt.¹

¹ Niklaus Largier: *Die Kunst des Begehrens. Dekadenz, Sinnlichkeit und Askese*. Verlag C. H. Beck: München 2007, s. 7-16. Podle Largiera má toto zdánlivě paradoxní spojení svůj skrytý původ v křesťanské antropologii církevních otců, založené na spirituální praxi a koncepci spirituálního smyslu Písma v křesťanské exegezi, jak byla praktikována a diskutována již Tertullianem. Tato antropologie je spojena s napětím mezi literálním a spirituálním smyslem Písma. Askeze i exces vede od viditelného k neviditelnému ve smyslu teologie sv.

To vše jsou figury a figurace „uzavřenosti“, kolem nichž krouží úvahy a interpretace v překládané diplomové práci. Zmínil bych však ještě jeden příklad z výtvarného umění doby, které se práce Mojžíra Dostála týká. Jde o obraz vlámského malíře Fernanda Khnopffa *I lock my door upon myself* z roku 1891. Byl inspirován básní Christiny Rossetti/ové *Who Shall Deliver Me?*, a mohl by být pro Mojžíra Dostála a jeho práci přímo paradigmatickým dílem.

Fernand Khnopff, *I lock my door upon myself* (1891)

Obraz, který je k vidění v mnichovské Nové Pinakotéce, je rafinovaně a zcela iracionálně komponovaným obrazem v obraze. Obraz, který inscenuje – kromě hlavního motivu v popředí – velmi komplexní hru s určením místa diváka. Vztah mezi vnějškem a vnitřkem, napětí mezi průhledem a mezi objekty v popředí (mramorová hlava boha Hypna) je na obraze ztvárněn záměrně velmi plošně, souřadně, bez iluzivní hloubky obrazového prostoru, při matoucím uplatnění odlišných měřítek a perspektivického ztvárnění dvou průhledů do venkovního prostoru v pravé části obrazu.² Především je však tento virtuální prostor malířem promítnut na diváka prostřednictvím kulatého zrcadla, v němž se naznačeně odráží okno, které by se muselo nacházet na protější straně celé scény. Jestliže se divák pokusí na tento obraz uplatnit koordináty centrální perspektivy, ztratí se v komplexní hře různých pozic vnímání a interpretací. Není také jasné, zda jde o vnitřní nebo vnější prostor. Obraz působí jako plošná koláž fragmentů malířova niterného světa a zároveň psychologická

Pavla z jeho *Druhého dopisu Korintským* (4, 18). Podle Largiera nebyl např. ani „lesní chata Henryho Davida Thoreaua návratem k přírodě, nýbrž uměním. Instalací, která přírodu vymýšlí“ (s. 15).

² Vztahem mezi hloubkou a povrchem obrazu se zabývá v pěkném pojednání Reinhold Heller: „Concerning Symbolism and the Structure of Surface“, *Art Journal* 45, č. 2 [Symbolist Art and Literature], 1985, s. 146-153, (zde 150–151).

hádanka. Jako by zde hloubka (v psychologickém smyslu) byla paradoxně rozvíjena z povrchu a plochy³.

Jak z výše uvedeného vyplývá, diplomová práce Mojžíra Dostála představuje originální, velmi osobitý a sofistikovaný výkon: jde spíše o promyšlený esej než o diplomovou práci v běžném slova smyslu, kterou text Mojžíra Dostála svou nápaditostí a myšlenkovou vyzrálostí zdaleka převyšuje. Jde o esej a esejistické myšlení, jak o něm píše filozof Max Bense v úvaze *Der Essay und seine Prosa* (1942/1947)⁴: jako o *experimentálním* myšlení v poli napětí mezi poezií a prózou, estetikou a etikou, tvořením a tendencí.

Proto vřele a jednoznačně doporučuji diplomovou práci Mojžíra Dostála, jejíž četba pro mne byla velkým potěšením, k úspěšné obhajobě a navrhuji hodnocení **v ý b o r n ě**.

Prof. Dr. phil. Josef Vojvodík, M.A.

Praha, 12. 08. 2019

---

³ „Hloubku musíme ukrýt. Kde? Na povrchu“. Hugo von Hofmannsthal, *Buch der Freunde* (1922).

⁴ Max Bense: „Der Essay und seine Prosa“, in: Max Bense: *Plakatwelt. Vier Essays*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1952, s. 23-37. Esejistický experiment spočívá podle Benseho ve vytváření *konfigurací* na základě obrazotvornosti esejisty. Jde o „*ars combinatoria*“, v níž na místo čistého poznání nastoupila obrazotvornost. Neboť v obrazotvornosti nejsou tvořeny nové předměty, nýbrž konfigurace pro předměty, a tyto konfigurace se objevují nikoliv jako dedukovaná, nýbrž jako esejistická nutnost“.